

УДК 94(477): 502.8

*Олена Гайдукевич**ПВНЗ «Інститут менеджменту та економіки
«Галицька академія», м. Івано-Франківськ***Природоохоронна діяльність УГКЦ в Галичині у 1920–1939 рр.**

Стаття висвітлює важливий аспект різнобічної діяльності УГКЦ в першій половині ХХ ст. – охорону природи Галичини. Наведено ряд архівних документів, що засвідчують факти природоохоронної діяльності УГКЦ на теренах Галичини в 1920–1939 рр. Автор доводить, що природоохоронна діяльність Церкви в цей період була направлена на посилення процесів національного відродження в краї, мала неабияке значення для утвердження власної гідності галичан, вела до неухильного розширення їх духовного світогляду.

Ключові слова: *природоохоронна діяльність, заповідники, вікові дерева, природні багатства, українська спільнота Галичини.*

На початку ХХ ст. Українська Греко-католицька Церква (УГКЦ), як народна, національна Церква, відіграла важливу роль у формуванні української національної ідеї в Галичині. Різнобічна діяльність УГКЦ досить широко висвітлена в науковій літературі [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7].

Одним із аспектів багатогранної діяльності Церкви була і природоохоронна діяльність [8]. Українська християнська філософія – це любов до людини і до природи, бо природа, як моральна, духовна сутність на Землі, стала сьогодні «...предметом науки богослов'я та екології і таким чином, охорона природи – це священна справа людства» [9]. Слова ці, сказані отцем Іваном Музичкою вже в наші дні, слугують підтвердженням величності особи митрополита Андрея Шептицького, який у своїй діяльності завжди керувався саме такою філософією буття. Питання охорони природи, довкілля, природних земельних, лісових та водних ресурсів, раціонального їх використання займали важливе місце в діяльності Церкви і були направлені як на посилення процесів національного відродження в краї, так і на екологічне виховання галичан.

Природоохоронна діяльність Церкви зводилась насамперед до найтіснішої співпраці з широкими науковими колами та різноманітними громадськими об'єднаннями Галичини, і особливо з НТШ. Митрополит Андрей Шептицький приділяв значну увагу охороні природи рідного краю, сприяв впровадженню в життя різного роду екологічних проєктів. Як почесний член НТШ, митрополит постійно цікавився справами Наукового товариства і повсякчасно сприяв їх практичному втіленню, а також дбав про організацію наукової природоохоронної роботи на теренах Галичини. Всі проєкти, що так чи інакше стосувалися охорони природи Галичини, отримували розуміння і схвалення Церкви, як-от «...піддати науковим досліддам заповідники і видати монографію про заповідники Перегінської Пущі, створити науково-навчальний фільм про природу Горган, видати сільськогосподарську енциклопедію, організувати музей природи, створити наукову бібліотеку у Підлютім...» [10] та ін.

Значне місце в справі охорони природи в першій половині минулого століття займало заповідання цінних природних об'єктів – цілих лісових масивів та окремих вікових дерев. Не стояли осторонь цих процесів і українські науковці-природознавці, з подачі яких УГКЦ на своїх землях у 1920–1930-х роках організувала ряд заповідників, першим з яких був кедровий заповідник біля с. Осмолода в Горганах. У травні 1931 р. у Станиславові проведено краєзнавчий з'їзд, на якому обговорювали питання заповідання цінних природних об'єктів, зокрема, карпатського кедра. Українські ботаніки та лісівники, члени НТШ Всеволод Левицький, Богдан Лучаковський, Олена Мриц, Володимир Бригідер, Андрій Мельник та ін. звернулися до митрополита Андрея з проханням виділити осередок кедра на горі «Яйце» і закріпити за ним заповідний статус. У відповідь на пропозиції науковців митрополит дав дозвіл на створення в Горганах кедрового заповідника, про що Центральна Адміністрація Столових Дібр у Львові офіційно повідомила Воеводський уряд у Станиславові: «...Маємо честь повідомити, що його Ексцеленція Високопреосвященний Отець Митрополит Андрей граф Шептицький, йдучи назустріч проханням широких кругів любителів природи, дав Свою згоду на утворення в маєтності “Перегінсько” кедриного заповідника...» [10, 115]. З 1933 р. в урочищі починаються підготовчі роботи: проводяться дослідження лісових масивів, окреслюється цінний деревостан кедра, уточнюються його границі, проводяться окремі охоронні заходи на місцевості, облаштовується під'їзна дорога, готуються дороговкази, таблиці тощо. Для надання насадженню кедра наукової характеристики запрошено львівських спеціалістів – лісових інженерів Андрія П'ясецького та Всеволода Левицького [10, 154, 156].

У неділю, 12 серпня 1934 р., у верхів'ях Горган, біля с. Осмолода, відбулося урочисте відкриття кедрового заповідника, на якому були присутні митрополит Андрей Шептицький, науковці, численні гості. Свято почалося із Служби Божої, після якої, були виголошені промови митрополита Андрея Шептицького, голови НТШ доктора Всеволода Левицького, голови Польської Ліги охорони природи професора Володимира Шафера та доповідь інженера Андрія П'ясецького про карпатський кедровий заповідник. Після завершення урочистої частини, учасники свята виїхали в урочище «Яйце» і оглянули кедровий заповідник [10, 164]. Через місяць, 20 вересня 1934 р., рішенням Станиславівського Воеводського уряду цю ділянку сосни кедрової європейської в Горганах було юридично затверджено і визнано заповідником [10, 141].

Створенням у серпні 1934 р. першого українського кедрового заповідника було започатковано виділення цілої серії цінних природних об'єктів, які згодом було об'єднано в перший Український національний парк природи. 20-22 квітня 1935 р. у Львові відбувся V з'їзд українських природників і лікарів НТШ, який склав глибоку подяку митрополитові Андрею «...за здвигнення підвалин наукової праці для українських лікарів і природників» [10, 141]. Зі свого боку, митрополит проголосив грамоту від 15 квітня 1935 р. про науковий супровід НТШ над кедровим заповідником в Горганах: «...щоби дати основи до майбутнього Українського Національного Парку в Карпатах – Науковому Товариству ім. Т. Шевченка у Львові як найвищій науковій установі нашої землі передаємо отсим кедриний

заповідник на верху «Яйце» під наукову опіку...» [10, 141]. З'їзд виробив подальшу стратегію природоохоронної справи в краї і схвалив ідею розширення кедрового заповідника та створення на його основі національного парку природи, «...якого здвигнення вважає з'їзд постулатом чести і престижу нації та необхідним верстатом праці для української науки» [10, 121].

Науковці-природодослідники разом зі спеціалістами-лісівниками УГКЦ почали роботи над створенням Парку, і для більшої оперативності 3 липня 1935 р. при НТШ було утворено спеціальну комісію охорони природи. Необхідно відмітити, що в цей час – у 1935–1937 рр. – в лісах Столових дібр Митрополії в маєтності «Перегінсько» проходило чергове лісовпорядкування, в процесі якого було намічено ряд ділянок цінних деревостанів, які могли б скласти основу національного парку природи. Для підтвердження відведення намічених ділянок до категорії заповідних і віднесення їх до складу Парку Центральна Адміністрація Столових дібр греко-католицької Митрополії у Львові в 1935 р. запросила науковця Андрія П'ясецького провести огляд та подати наукову оцінку виділених для заповідання ділянок [11, 99]. Як свідчить доповідна записка А. П'ясецького від 24 травня 1936 р., він виконав основні роботи у 1935 р., а завершив їх весною 1936 р. [11, 184]. Результати дослідження інженера Андрія П'ясецького було включено до матеріалів лісовпорядкування та звіту інспектора Центральної Адміністрації інженера Андрія Мельника [12, 28-32], в якому визнавалася доцільність створення окремих заповідних об'єктів, що ввійшли б в склад Парку. В результаті було виділено шість об'єктів, що займали площу 18 км² і пропонувалися як заповідні: ялицевий, ільмово-яворовий, сосновий, буковий заповідники, урочище «Ставки», що об'єднувало три високогірні ставки, окремі торфовища і скельні резервати, а також урочище «Підлюте» («Живець», «Підлюте» і «Палата» [10, 83]. Названі об'єкти були віднесені до категорії охоронних лісів і підпадали під заповідно-охоронний режим господарювання. Було намічено проведення цілого ряду господарських заходів [12, 25-31]. Готові лісовпорядні матеріали разом із виділеними заповідними об'єктами, що об'єднувалися у перший Український національний парк природи, в січні 1938 р. були направлені на затвердження Воеводі в Станиславів. Проте, на жаль, через загальновідомі історичні події 1938–1939 рр., що привели до Другої Світової війни, ці матеріали так і не були затверджені і перший Український парк природи так і не було офіційно проголошено.

Завдяки активній підтримці митрополита Андрея Шептицького в Галичині було виділено як природний заповідник ще одну унікальну ділянку степової реліктової рослинності – урочище «Чортова гора» біля м. Рогатин. Варто відмітити, що УГКЦ мала в своєму віданні так звані ерекційні землі, що належали в селах до церковних парохій. Саме на таких землях біля Рогатина місцевим парохом, патріотом і любителем природи Феодосієм Кудриком було виявлено у 1935 р. ділянку степової реліктової рослинності. Згодом науковці-ботаніки, вивчаючи флору цього природного об'єкту, підтвердили її унікальність і цей об'єкт, за згодою і підтримкою митрополита, було оформлено як заповідник «Чортова гора». Організація цього заповідника цікава вже тим, що ініціатива його створення до певної

міри виходила від самих служителів Церкви. Адже, як свідчать архівні документи, 4 лютого 1936 р. греко-католицька Митрополіча Консисторія у Львові звернулася до НТШ з проханням обстежити рослинність природної ділянки «Чортова гора» біля Рогатина, частина якої знаходилась на ерекційних землях греко-католицької парохії і «...годиться на обернення частини Чортової Гори під резерват» [13, 4], оскільки за повідомленням від 11 січня 1936 р. місцевого пароха Рогатина Феодосія Кудрика, на цій горі росте «...дивна рістня...», тому він (парох Ф. Кудрик – О. Г.) просить «...видати строгу заборону мешканцям Рогатина... і всім школам ходити там на прогульки й винищувати рістню...щоби по сіножатях не виганяли там ні коней, ні худобу, бо копитами чи ратицями цілковито викорінюють ту дивну рістню» [13, 4]. 13 травня 1936 р. Президія НТШ звернулася до рогатинського отця Ф. Кудрика з подякою за «...готовність допомогти нашому Товариству в справі згаданого заповідника... і просить ... зладити копію катастральної мапи цілої Чортківської гори...» [13, 8]. А вже 7 липня 1936 р. греко-католицький Митрополічий Ординат у Львові відправляє на адресу Воеводського уряду в Станіславові листа з повідомленням про створення на землях греко-католицької парафії в Рогатині заповідника «Чортова гора» і віддачу його «...під опіку НТШ у Львові для наукових дослідів» [13, арк. 11, 12].

Ще один природоохоронний проект митрополита – це заповідник в урочищі «Касова гора» біля с. Бовшів в околицях Галича. Передісторія його створення наступна. 24 січня 1939 р. митрополитові було представлено звернення комісії охорони природи НТШ щодо заповідання урочища: «...До рідких останків колишнього нашого степу, що займав також і наше Галицьке Поділля, належить т.зв. “Касова Гора» в громаді Бовшів Рогатинського повіту з надзвичайно цінними залишками степової рістні і звірні, яка вже віддавна звернула на себе увагу наших і чужих дослідників спеціалістів... На внесення нашої Комісії Охорони Природи звертаємося от цим до Всесвітлішого Митрополічого Ординаріату з ласкавим проханням утворити із згаданих ерекційних ґрунтів на «Касовій Горі» заповідник та внести ласкаво подання до Воеводства у Станіславові про урядове затвердження згаданого майбутнього заповідника...» [13, арк. 46, 47]. Як свідчать архівні матеріали, вже весною 1939 р. розпочалися підготовчі роботи щодо виділення цього природного об'єкта і проголошення його заповідним, проте історичні події вересня 1939 р. завадили їх реалізації.

Необхідно зазначити, що виділення лісових площ під заповідники УГКЦ проводила на своїх землях і в інших районах Галичини, зокрема, в маєтності «Зарваниця» Підгаєцького повіту на Тернопільщині. Серед архівних документів виявлено лист Центральної Адміністрації Столових дібр Митрополії до Скарбового Уряду в Підгайцях від 28 квітня 1939 р. з проханням щодо «...звільнення ґрунтів під лісами в с. Зарваниці від ґрунтового податку, яко узнаних за охоронні.» [14, 2]. І там же додається пояснення: «...Як виходить з залученого рішення Воеводського Уряду Тернопільського з дня 11 березня 1939 р. Воеводський Уряд признав за охоронні ліси Зарваниця, положені в гміні Вишнівчик в повіті Підгайці на поверхні 155 га 10 акр., становлячи власність греко-католицької Митрополії у Львові.» [14, 2]. Шостого травня 1939 р. таке звільнення від ґрунтового

податку церковних лісів в с. Зарваниця було одержано Центральною Адміністрацією Столових дібр Митрополії [14, 9].

Ще однією важливою складовою в природоохоронній діяльності Церкви і митрополита Андрея була охорона окремих старих, вікових дерев, як цінних пам'яток природи, про що свідчать численні архівні документи. Так, у відповідь на постанову V з'їзду українських природників і лікарів НТШ щодо охорони окремих старих, вікових дерев як цінних пам'яток природи [10, 59], митрополит видав розпорядження про охорону таких дерев при церквах: «...Оцінюючи велику вагу того діла Єпископський Ординат розпоряджує Всечесному Духовенству: 1. Охоронювати й не винищувати самовільно які-небудь пам'ятки природи на церковних ґрунтах, а особливо старі пам'яткові дерева при церквах і на приходствах без окремого на це дозволу Єпископського Ординаріату. 2. Заінвентаризувати всі старі дерева при церквах і на приходствах по зложеному Комісією Охорони Природи квестіонарі та один примірник лишити в парафіяльних актах, а другий прислати через Деканальний Уряд до Єпископської Консисторії до кінця 1937 р.» [13, арк. 30, 31]. А незабаром видав ще одне розпорядження: «Квестіонар. Єпископський Ординаріат забороняє взагалі вирубувати всяку деревину при церквах, як також на приходствах на власні потреби парохів чи засідателів парохій згідно на інші потреби без окремого дозволу Єпископського Ординаріату, без огляду на те чи це дерева старі чи молодші. Всяка деревина при церквах і на приходствах має бути втягнена до відповідних інвентарів» [13, арк. 30, 31].

Цікавою є також інформація щодо охорони трьох дубів, що росли біля церкви у селі Підлісся біля Галича [13, арк. 16, 23, 24]. У березні 1937 р. голова комісії охорони природи НТШ Олена Мрицівна звернулася до митрополита Андрея Шептицького з наступним проханням: «Звертаємось з великим проханням до Вашої Ексцеленції зарадити ласкаво охорону трьох дубів, що ростуть на приходстві у Підліссі. ...мають вони в розмірі до двох метрів і числять около 300 літ. Головним мотивом їх охорони є те, що дуби ці оспівував у своїй поемі «Підліссе» наш поет Маркіян Шашкевич... Само собою розуміється, що «Шашкевичівські дуби» з приводу їхнього поважного віку являють собою також важливий об'єкт з наукового боку....Було б річчю вельми бажаною коли б Ваша Ексцеленція ...зволили припоручити місцевому парохові перевести докладні їх поміри, описати й відфотографувати та приказати ласкаво переслати відпис актів в цій справі Комісії.» [10, 80]. Відповідь Митрополичого Ординаріату не забарилася і шашкевичівські дуби було взято під охорону як комісії НТШ, так і, в першу чергу, місцевого пароха, біля церкви якого вони росли. І таких листів-звернень до митрополита з проханням посприяти охороні та збереженню багатьох рідкісних та зникаючих рослин, тварин, а також окремих цінних природних об'єктів серед архівних матеріалів виявлено досить багато.

Митрополит Андрей Шептицький у своїй багатогранній діяльності приділяв значну увагу та дбав про організацію наукової природоохоронної роботи і підготовку висококваліфікованих спеціалістів-природоохоронців. Так, у 30-х роках ХХ століття вищий навчальний заклад Галичини

«Львівська політехніка» був державним (тобто, польським) науковим інститутом, що включав рільничо-лісовий факультет, який готував вищих лісових і сільськогосподарських спеціалістів. Та з огляду на суспільно-політичні обставини тогочасної Польщі прийом студентів-українців був строго лімітований: українських юнаків майже не приймали на навчання у вищі навчальні заклади. З метою надання більших можливостей для навчання української молоді у «Львівській політехніці» і здобуття ними рільничо-лісівничого фаху, покращення рівня навчання та розширення матеріально-технічної бази інституту, доцент кафедри ботаніки Андрій П'ясецький організує професорсько-викладацький склад факультету, який звертається по допомогу до митрополита Андрея Шептицького. У відповідь, в 1938 р. митрополія купила 4 тис. га лісу біля с. Янів, на базі якого було створено Інститут «Лісовий Фонд Львівської греко-католицької єпархії», який включав дослідне Янівське лісництво та лісову наукову станцію [15, 33]. У червні 1939 р. тут було споруджено пам'ятний хрест і янівський ліс освятили.

З приходом фашистських військ над цінними янівськими лісами нависла загроза знищення: дослідне лісництво було перетворене на звичайне і план рубок на друге півріччя 1941 року доведене тут до 24 тис. кубометрів деревини [9, с. 361]. Андрій П'ясецький знову звертається по допомогу до митрополита. Разом із 17 науковцями-лісівниками він пише 12 серпня 1941 р. митрополитові листа з проханням заступитися перед німецьким командуванням щодо янівських лісових насаджень та зберегти дослідне лісництво: «Українські лісовики осмілюються звернутися до їх Ексцеленції з горячим проханням:.....піддержати ласкаво наші заходи перед Владою Генерал-Губернаторства (Відділ лісовий і Освітній), щоби вони дали згоду на вдержання Українського науково-дослідного інституту у Львові, опертого на Дослідне лісництво Янів, як фундації, започаткованої їх Ексцеленцією» [16, арк. 4, 5]. У відповідь, одразу ж на другий день, 13 серпня 1941 р., митрополит звертається до німецького командування: «...Бажанням моїм було би і пропоную, щоби ця корисна праця українських лісовиків, розпочата з Божим Благословенням, була дальше проваджена, тому прошу забезпечити дальше існування українського науково-дослідного інституту у Львові та дослідного лісництва у Янові з метою ведення дослідних праць і вишколу фахових сил, як це в моїй ініціативі з 1938 р. було подумано» [15, 33]. Янівський ліс разом із Інститутом було врятовано, але ціною життя А. П'ясецького, якого гестапо розстріляло у 1942 р. [8].

Ще одне підтвердження освітньої природоохоронної діяльності Андрея Шептицького знаходимо у фондах ЦДІА України у Львові. Це лист-прохання митрополита від 18 липня 1932 р. до чехословацького архієпископа щодо діяльності Української Господарчої Академії в Подебрадах (Чехія), в якій українські студенти набували фаху спеціалістів сільського та лісового господарства: «...в Подебрадах існує вже 10 літ Українська Господарська Академія. Велика поміч чеського народу і чехословацької держави фінансуванням цієї високої школи дала можливість поважної нормальної праці нашим ученим, що опинилися на еміграції, і дала високошкільну освіту багатьом молодим українцям.

Академія має величезне культурне і наукове значіння не лише для української еміграції, але й для цілого народу: бо це ж одинока на цілій землі насправду українська висока технічна школа» [6, с. 831].

Як побічний доказ сприяння примноженню та розвитку природних багатств Галичини – дарунок Андрея Шептицького товариству “Просвіта” земельної ділянки площею 50 моргів з великим городом і садом у с.Миловання, що стала основою місцевої рільничої школи. В цій школі тривалий час навчалися селянські діти з бідних, незаможних родин справі ведення городництва, садівництва, бджільництва, лісівництва; тут вони вчилися любити рідну землю, охороняти її [8].

Таким чином, одним із аспектів різнобічної діяльності УГКЦ та її митрополита Андрея Шептицького була постійна і цілеспрямована робота в напрямі охорони природи Галичини. Митрополит Андрей, як людина широкого світогляду, патріот своєї землі, постійно приділяв значну увагу охороні природи, всебічно підтримував природоохоронну діяльність різних верств української спільноти Галичини. Охорона природи, довкілля, як важливий аспект діяльності Церкви, була спрямована на посилення процесів національного відродження в краї, мала неабияке значення для утвердження національної гідності галичан, наближала їх до природи, сіяла зерна природоохоронних ідей, оскільки шлях до зростання національної, релігійної та моральної свідомості народу лежить через неухильне розширення його духовного світогляду, зміцнення економічного становища та підвищення матеріального добробуту, в основі яких і закладено любов до рідної землі і рідної природи.

Список використаної літератури:

1. Бандрівський М. С. Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті національно-культурного руху в Галичині (кінець XIX–XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / М. С. Бандрівський. – Львів, 2001. – 18 с.
2. Рега О. С. Ідея гуманного виховання молоді у духовній спадщині Митрополита Андрея Шептицького / О. С. Рега. // Зб. матеріалів н/п конф. «Духовне відродження України: традиції, сучасність». – Рівне, 1994. – С. 202-204.
3. Гайова О. Християнські засади суспільної діяльності митрополита Андрея Шептицького / О. Гайова // Київська Церква. – 1999. – № 4. – С.47–52.
4. Гнот С. І. Добродійна діяльність греко-католицької церкви у 1921-1939 роках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / С. І. Гнот. – Львів, 2003. – 23 с.
5. Марчук В. В. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. В. Марчук. – Чернівці, 2004. – 34 с.
6. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899–1944. Церква і суспільне питання. Листування. – Т. II, кн. 2. – Львів: Місіонер, 1999. – 1090 с.
7. Перевезій В. О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20–30-х роках XX століття: автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. О. Перевезій. – К., 1998. – 18 с.

8. Гайдукевич О.О. Природоохоронна діяльність ГКЦ в Галичині в 20–30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. О. Гайдукевич. – Івано-Франківськ, 2007.– 20 с.

9. Музичка І. Справжня наука про людину – основа соціальних наук. / Іван Музичка. // Український ліс. – 1992. – № 1. – С. 56-61.

10. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛІ України), ф. 409, оп. 1, спр. 1392, 200 арк.

11. ЦДАЛІ України, ф. 409, оп. 1, спр. 1414, 237 арк.

12. Там само, спр. 1432, 31 арк.

13. Там само, ф. 309 (НТШ), оп. 1, спр. 88, 89 арк.

14. Там само, спр. 795, 11 арк.

15. Там само, ф. 201, оп.1, спр. 6129, арк. 33.

16. Там само, спр. 212, арк. 4-5.

Olena Gaydukevych

Nature protection activity of UGCC is in Galichina in 1920–1939

The article lights up the important aspect of scalene activity of УГКЦ in the first half of XX of century – conservancy of Galychina. A row over of the archived documents, that certify the facts of nature protection activity of УГКЦ on the walks of life of Galychina in 1920–1939 Author proves that nature protection activity of Church in this period was sent to strengthening of processes of national revival in an edge, is brought, had an outstanding value in order to ratify own dignity of Galychina, conduced to steady expansion them spiritual world view.

Keywords: *nature protection activity, reserves, age-old trees, natural riches, Ukrainian association of Galychina.*